

Kapitola 4

Bezpečnostní rozměr české zahraniční politiky

Vít Strátecký

V porovnání s předchozími roky nehrála bezpečnostní agenda tak výraznou roli v politickém, mediálním ani společenském diskurzu. Důvodem je především skutečnost, že téměř polovinu roku probíhala volební kampaň, ve které nebývá věnováno příliš prostoru zahraničněpolitickým či bezpečnostním tématům, a v dalších měsících se ustavovala vláda a vytvářely ministerské týmy na nižších úrovních. Je třeba také připomenout, že politicky konfrontační projekt americké protiraketové obrany byl zcela NATOizován¹ a do značné míry zmizel z veřejného a politického diskurzu. Podobně se uklidnila i situace kolem zahraničních misí, především pak té afghánské.

Menší viditelnost bezpečnostní agendy však neznamenala její absenci. V roce 2010 probíhala celá řada procesů, jež jsou klíčové pro transatlantickou i globální bezpečnost. Tím nejvýznamnější byla závěrečná fáze formulování nové strategické koncepce NATO, která byla přijata na listopadovém summitu NATO v Lisabonu. Finalizace a zveřejnění klíčového strategického dokumentu nejsilnější vojenské aliance na světě bylo výsledkem více než dvouletého procesu, v němž Česká republika prosazovala své zájmy a pohledy. V neposlední řadě je třeba také hned na úvod zmínit historický podpis bilaterální rusko-americké smlouvy New START, jenž shodou okolností proběhl v dubnu v Praze. Přestože ČR přirozeně není ani nejmenším hráčem na poli strategických zbraní, tato událost spolu s původním projevem amerického prezidenta B. Obamy z května 2008 vytváří pro ČR zajímavý prostor další zviditelnování v rámci „pražské agendy“.

BEZPEČNOSTNÍ ROZMĚR ČESKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY: POLITICKÝ KONTEXT A VÝCHODISKA

Hlavní priority vlády vzešlé z červnových voleb uvedené v jejím programovém prohlášení – reforma veřejných financí, reforma terciálního vzdělávání a boj s korupcí –

se nijak nedotýkají zahraniční a bezpečnostní politiky.² Zahraniční politice, Evropské unii a obraně se souhrnně věnuje třetí část dokumentu. V pasáži o Společné zahraniční a bezpečnostní politice dokument jako první prioritu zmiňuje silnou transatlantickou vazbu, na niž navazují tradiční atlantické priority – vztahy se zeměmi východní Evropy s důrazem na rozvíjení Východního partnerství a rozvíjení vztahů se zeměmi západního Balkánu. Po těchto teritoriálních prioritách poté přicházejí tematické priority s důrazem na podporu demokracie a lidských práv ve světě a na podporu procesu rozšiřování při zachování stávajících podmínek pro vstup. Z tohoto obecného pohledu představuje dokument zcela kontinuální obrys české zahraniční politiky.

V bezpečnostní oblasti vládní prohlášení zdůrazňuje roli Severoatlantické aliance jako základního pilíře bezpečnosti ČR a ztělesnění transatlantické vazby. Dokument dále předurčuje vládu k usilování o zachování charakteru NATO jako kolektivního obranného společenství. Není bez zajímavosti, že prohlášení v této souvislosti nezmiňuje pouze bezpečnost území, ale také ochranu občanů. Jak bude ukázáno níže, akcent na ochranu obyvatelstva a infrastruktury je jedním z hlavních inovativních prvků nové strategické koncepce NATO. Při krátkém hodnocení pasáže o bezpečnosti nelze opomenout skutečnost, že projekt Společné bezpečnostní a obranné politiky (SBOP) se objevuje pouze v poslední větě dané pasáže, přičemž se vláda zavazuje pouze k tomu, že bude „věnovat pozornost formování“ SBOP.

Vzhledem k zásadním problémům, kterými trpí rezort obrany,³ je právě tomuto rezortu v rámci vládního prohlášení věnována relativně velká pozornost. Tato skutečnost představuje zřejmě největší odlišnost od vládních prohlášení Topolánkovy a Fischerovy vlády. Kromě opakovaného důrazu na transatlantickou vazbu se objevuje pouze jedna zmínka o EU, a to v souvislosti s rozvojem krizového řízení EU. Bez bližšího specifikování zůstává např. věta o podpoře zapojování ČR do mezinárodních programů výstavby schopností.

Jeden z nejvýznamnějších procesů v rámci bezpečnostní agendy v roce 2010 představuje aktualizace strategických a bezpečnostních dokumentů, jež byla avizována již v prohlášení vlády. Novelizace *Bezpečnostní strategie České republiky* by měla dle dokumentu probíhat v návaznosti na novou koncepci NATO a bezpečnostní posuny mezinárodního prostředí. Kromě nové bezpečnostní strategie se ministerstvo obrany zavázalo vytvořit také *Bílou knihu*, jež by se měla stát základem pro pozdější novou *Obrannou strategii České republiky* navazující na *Bezpečnostní strategii*.

Jak již bylo naznačeno, vládní prohlášení naznačuje celkovou reformu rezortu obrany zaměřenou nejen na nakládání s finančními prostředky, ale také na zefektivnění přípravy, výcviku a vzdělávání ozbrojených složek. V této oblasti se vláda hodlala věnovat především racionalizaci systému velení a řízení ozbrojených sil a organizačních struktur Ministerstva obrany ČR, stejně tak jako snižování provozních nákladů a v neposlední řadě efektivitě a transparentnosti nákupů. Právě tyto momenty měly být jedněmi z pilířů připravované *Bílé knihy*.

Politická debata v rámci bezpečnostní dimenze české zahraniční politiky

Jak již bylo několikrát ukázáno v předchozích vydáních této publikace,⁴ politický zájem o bezpečnostní agendu naroste vždy v situaci, kdy je možné tuto agendu dobře

využít v rámci vnitropolitických soubojů. Vedle notorického tématu protiraketové obrany takto poměrně výrazně na přelomu let 2008 a 2009 rezonovalo např. téma Afghánistánu. Diskuse o protiraketové obraně se však přesunuly na půdu NATO a jak bude ukázáno níže, i přes faktické zmizení z politického i veřejného diskurzu protiraketová obrana zůstává nadále jednou z hlavních českých priorit v rámci NATO. Po eskalaci sporu o Afghánistán ve výše zmíněném období došlo také k rozplynutí této politické diskuse. Příčinu lze hledat do určité míry ve skutečnosti, že ČSSD ve sporném období vyjadřovala především nesouhlas s procedurálním charakterem rozhodování o účasti českých vojáků a civilistů v zahraničních misích. Právě absence komunikace s opozicí posílila negativistický pohled sociálních demokratů na danou problematiku. Z dlouhodobého hlediska ČSSD podporuje českou účast v zahraničních misích EU, NATO i OSN, přičemž specificky k podpoře misí v rámci NATO se přihlásila také ve svém velkém volebním programu pro volby do Poslanecké sněmovny.⁵ Na druhou stranu, jak bude ukázáno níže, většina sociálnědemokratických poslanců nehlasovala pro dvouletý vládní návrh působení sil a prostředků Ministerstva obrany ČR v zahraničních misích. Zůstává však otázkou, nakolik byl postoj ČSSD tentokrát formovaný skutečností relativně pohodlné vládní většiny.

Dalším významný krok v tomto ohledu mohla představovat implementace původního návrhu ministra obrany Martina Bartáka, podle kterého by vládní návrh působení sil a prostředků Ministerstva obrany ČR v zahraničních operacích měl být Poslaneckou sněmovnou schvalován na dva roky s výhledem na rok další. Tato skutečnost by měla zabezpečit větší kontinuitu a čitelnost v oblasti vysílání českých kapacit do zahraničí a zjednodušit strategické i rozpočtové plánování. Na druhou stranu dlouhodobější horizont může potenciálně přinést vyhrcovanější politickou diskusi, stejně tak jako může za určitých okolností komplikovat přijetí návrhu samotného.⁶

Vláda poprvé takto koncipovaný návrh schválila na svém zasedání 6. října⁷ a sněmovna jej poté potvrdila na své 7. schůzi 3. listopadu poté, co ji doporučil ke schválení Výbor pro obranu a bezpečnost PS.⁸ V této souvislosti je však třeba říci, že návrh prošel relativně těsně, když proti hlasovali již tradičně všichni poslanci KSČM společně s většinou poslanců ČSSD, včetně Lubomíra Zaorálka a Jeronýma Tejce.⁹ Někteří významní poslanci ČSSD, profilující se výrazněji v oblasti zahraniční a bezpečnostní politiky, jako např. Jan Hamáček a Antonín Sedřa, se hlasování zdrželi. V souladu s výše uvedeným lze říci, že postoj ČSSD v této otázce zůstává poněkud ambivalentní. Každopádně se zdá, že je možné analyticky odlišit negativní postoj ČSSD před dvěma lety a nyní.

V politické diskusi, jež se týkala tohoto bodu, nejprve ministr obrany A. Vondra obhajoval hlavní návrhy materiálu. Podle návrhu dojde během následujících dvou let ke stažení většiny českých vojáků z Kosova. Zatímco pro rok 2011 návrh stále počítá s možným nasazením až 550 osob, v roce 2012 by v Kosovu mělo zůstat zhruba 12 českých vojáků. Stahování však bude patrné už v roce 2011, neboť značná část z plánovaných 550 vojáků bude připravena v aktivní záloze v ČR a v Kosovu zůstane pouze personál nezbytný pro udržení základny v Šajkovaci. Dva zástupci MO ČR pak nadále zůstanou v Bosně v rámci EU operace ALTHEA. K mírnému na-

výšení pak dojde v Afghánistánu, kde by mělo operovat v roce 2011 až 720 osob a rok později 640 osob v rámci operace NATO ISAF. Většina osob bude soustředěna v českém PRT v Lógaru, zbytek na vrtulníkové základně v Šaraně a nově na výcvikové základně afghánské národní armády ve Wardaku. Zvláštní mandát pak mají příslušníci 601. speciální jednotky chránící český zastupitelský úřad v Kábulu. Ostatní česká účast na zahraničních misích je spíše symbolická a zahrnuje např. pozorovatele v misi MFO (*Multinational Forces and Observers*) na Sinaji či tři zástupce, kteří budou pracovat v rámci Operačního velitelství protipirátské operace EU NAVFOR ATALANTA ve Velké Británii. Dokument také tradičně deklaruje počty příslušníků připravených k nasazení v rámci Sil rychlé reakce NATO a vojenských uskupení EU. Ministr Vondra v závěru svého vystoupení zmínil, že na zahraniční operace padne 1,9 mld. Kč, resp. 1,5 mld. Kč, což v roce 2011 činí zhruba 4 % rozpočtu MO. Ministr zahraničních věcí K. Schwarzenberg poté zmínil, že v rámci PRT bylo již proinvestováno více než 200 mil. Kč, které napomohly rozvoji provincie Lógar.

Komunistická opozice v rámci rozpravy již tradičně zaútočila především na samu podstatu afghánské mise a v širší perspektivě i americké zahraniční politiky prosazované také Severoatlantickou alinací. Poslanci ČSSD přednesli určité výhrady k necentralizovanému působení českých jednotek v Afghánistánu a upozornili na zhoršující se bezpečnostní situaci. Jako hlavní argument pro své odmítnutí návrhu uvedli skutečnost, že Rada bezpečnosti prozatím prodloužila mandát misi ISAF pouze o rok, a Poslanecká sněmovna tak nemůže schválit působení jednotek nad rámec tohoto mandátu. Mezi další námitky patřila skutečnost, že ani v roce 2009 nebylo MO schopno vyslat do Afghánistánu schválených 535 osob a v tomto kontextu může být navýšení na 720 osob značně problematické. Zajímavou poznámku vznesl také poslanec J. Hamáček (ČSSD), který upozornil, že ČR výrazně zaostává ve vysílání policistů (např. v rámci EUPOL působících v Afghánistánu).¹⁰ Vzhledem k ambivalenci postoje ČSSD je nyní obtížné hodnotit posuny v politické diskusi o zahraničněbezpečnostních otázkách. Lze ale říci, že strukturální situace relativně silně parlamentní vládní většiny přináší věcnější i méně emotivní debatu. Na druhou stranu ČSSD historicky podruhé odmítla návrh na působení českých sil v zahraničí, tentokrát však bez zásadnějších důsledků pro českou zahraniční politiku.

V rámci širšího tématu korupce se v rámci volební kampaně mnohokrát objevilo téma extrémně problematického hospodaření v rezortu obrany. Téma boje s korupcí si osvojily především Věci veřejné, o problémech na ministerstvu obrany se často zmiňovali i občanská a sociální demokraté. Je relativně zajímavé, že celé téma se víceméně dostalo do polohy dlouhodobě neřešeného problému, jehož hlavní kontury byly nastaveny už v počátku 90. let minulého století. Z tohoto pohledu se tak resort obrany (jistě právem)¹¹ stal všeobecným „otloukánkem“ a nikoli nástrojem kritiky jedné ze dvou hlavních stran. V této souvislosti je také třeba připomenout, že s obranou měli v různých dobách co dočinění mnozí představitelé lidovců, kteří nyní působí v TOP 09.

BEZPEČNOSTNÍ ROZMĚR ČESKÉ ZAHRAŇIČNÍ POLITIKY: AGENDA A UDÁLOSTI

Z pohledu bezpečnostní dimenze české zahraniční politiky lze za nejdůležitější moment roku 2010 považovat zakončení dlouhodobého procesu formulování nové strategické koncepce NATO. O nové strategické doktríně NATO se přirozeně uvažovalo již od zlomového roku 2001, nicméně dynamiku celý proces získal až v roce 2006, kdy na summitu v Rize byla přijata *Všeobecná politická směrnice*. Definitivní rozhodnutí pracovat na nové koncepci bylo přijato na summitu ve Štrasburku a Kehl v dubnu 2009. Jedním z hlavních principů práce na koncepci byla organizace národních debat, ze kterých by měly vzejít podněty pro práci tzv. skupiny moudrých vedenou bývalou americkou ministryní zahraničních věcí Madeleine Albrightovou. V České republice tuto debatu s podporou MZV organizoval CEVRO Institut společně s Prague Security Studies Institute, Asociací pro mezinárodní otázky a Centrem bezpečnostních studií Centra pro ekonomické a sociální strategie UK. Toto konsorcium na základě debaty s příslušníky české bezpečnostní komunity nakonec vydalo sborník obsahující návrh priorit.¹²

Sama alianční koncepce pak byla přijata v listopadu 2010 na summitu NATO v Lisabonu.¹³ Česká diplomacie je ve vztahu k NATO dlouhodobě konzistentní a hájila relativně předvídatelné pozice. Klíčovým východiskem je vnímání Aliance jako hlavního bezpečnostního garanta hájícího primárně území členských zemí NATO a stvrzujícího transatlantickou vazbu. V souladu s ostatními zeměmi střední a východní Evropy se tak čeští diplomaté zasazovali o potvrzení platnosti článků 4 a 5 *Washingtonské smlouvy*, nicméně na druhou stranu odmítali výrazné napojování primárně nevojenských hrozeb na tato ustanovení.¹⁴ Česká republika také dlouhodobě patří k nejdůležitějším proponentům politiky otevřených dveří a v této souvislosti např. kritizovala neudělení Akčního plánu členství Gruzii a Ukrajině na summitu NATO v Bukurešti v roce 2008.¹⁵

V tomto ohledu se česká diplomacie může opřít o další postkomunistické partnery, nicméně rozšiřování NATO východním směrem se zdá být uzavřenou záležitostí. V posledních letech pak Česká republika patří k nejhlasitějším zastáncům vybudování systému protiraketové obrany v Evropě, který by navázal na původní americký plán umístit komponenty amerického národního systému v ČR a Polsku. Otázka protiraketové obrany se také přirozeně dotýká širšího problému aliančních deterenčních schopností. V tomto ohledu je však také třeba zmínit souvislost s procesy odzbrojení a kontroly zbrojení, jež se staly významnými tématy současné americké administrativy.

Právě posledně jmenované problematiky se z pohledu současného i budoucího vývoje v NATO jeví jako nejzajímavější. Česká republika se staví spíše vlažně ke snahám definitivně stáhnout americké taktické jaderné zbraně z Německa a Belgie, neboť je považuje za určité symboly transatlantického spojení, a naopak silně prosazuje vybudování protiraketové obrany, kterou zcela v souladu se současným dominantním pohledem na strategickou problematiku vztahu odstrašení a protiraketové obrany vnímá jako posílení deterence v jejich nejrůznějších modalitách.¹⁶ V tomto

ohledu se však liší od pohledu některých klíčových evropských spojenců (především Německa), kteří primárně upřednostňují procesy odzbrojení a kontroly zbrojení.¹⁷ Česká republika se tak nepřipojila k několika iniciativám prosazovaným velkými evropskými státy. Tou pravděpodobně nejviditelnější byl otevřený dopis představitelů 25 členských států EU z prosince 2010 žádající americký Kongres o co nejrychlejší ratifikaci smlouvy New START, kterou podepsali v dubnu 2010 v Praze prezident Obama a Medveděv. Z členských zemí EU na výzvě chybí pouze podpis zástupce ČR a Litvy.¹⁸ Podle českých diplomatů Česká republika vnímá New START v širším kontextu procesů kontroly zbrojení a odzbrojování a z tohoto pohledu vidí nedostačnou reciprocitu k americkým krokům na straně Ruska.¹⁹ Tento argument vyznívá v napojení na čistě bilaterální proces týkající se pouze strategických zbraní trochu podivně. Ze strategického hlediska New START s dalšími procesy odzbrojování a kontroly zbrojení nesporně souvisí, nicméně je trochu překvapivé, že ČR takto razantně vystoupila v kontextu politické deklarace.

Projekt protiraketové obrany NATO získal po lisabonském summitu NATO opět reálnější obrysy,²⁰ když hlavy států oficiálně potvrdily, že protiraketová obrana se má stát klíčovým prvkem kolektivní obrany NATO v reflexi na rostoucí raketové hrozby. Cílem NATO bude v následujících letech rozšířit působnost systému ochrany bojiště ALTMBD (*Active Layered Theater Missile Defence*) na úroveň ochrany území a populace. Klíčovým tématem bude propojení amerického systému protiraketové obrany s rozvíjejícími se systémy Aliance. Závěrečná deklarace lisabonské summitu se výslovně zmiňuje o tom, že americký plán (tzv. *The US Phased Adaptive Approach for Missile Defence in Europe*)²¹ je ceněným příspěvkem do alianční architektury stejně tak jako další národní potenciální kapacity.²² Tato formulace naznačuje několik budoucích problémů, mezi něž lze počítat především míru zapojení evropských technologií (a potažmo evropského obranného průmyslu) do projektu a samozřejmě také otázku financování, neboť společný rozpočet NATO počítá pouze s výdaji na kontrolu a řízení. Jinými slovy evropské spojence v NATO čeká poměrně zásadní debata o přístupu k protiraketové obraně v situaci, kdy drtivou většinu klíčových technologií vlastní pouze USA. Americké systémy tak v současnosti nejsou „ceněným příspěvkem“, nýbrž jediným relevantním. Vzhledem k horizontu roku 2020 představuje protiraketová obrana jedno z nejdůležitějších témat současnosti, o nichž se bude diskutovat v NATO a pravděpodobně i v EU.

Nejen v rámci projektu protiraketové obrany sleduje Česká republika vztahy NATO–Rusko. ČR dlouhodobě patří mezi umírněnější oponenty zásadnějšího prohlubování spolupráce mezi Aliancí a Moskvou, a to především z důvodu nedůvěry, která vychází z kontinuálních ruských návrhů, jež v sobě obsahují více či méně otevřeně deklarované prvky definování zón vlivu či kontroly. Některé návrhy v tomto smyslu se týkaly také projektu protiraketové obrany, kde bude v budoucnosti záležet na tom, jakým způsobem bude Rusko „začleněno“ do celého systému. Je zřejmé, že Rusko představuje klíčového aktéra v procesech kontroly zbrojení a odzbrojení, stejně tak jako významného strategického partnera, na druhou stranu v rámci dosavadního vylepšování vztahů nebylo dosaženo ani přijatelného výsledku v oblasti společného hodnocení hrozeb, jež je přirozeným základem bezpečnostních aliancí.

Z celkového pohledu pak česká diplomacie vnímá výsledky lisabonského summitu jako velmi pozitivní. Nová strategická koncepce představuje dle zástupců ČR vyvážený dokument a reflektuje výše zmíněné české priority a stejně tak závěrečná deklarační posunula dále otázku protiraketové obrany. Podobně nesdílí kritiku jdoucí z některých evropských zemí, podle kterých výsledky lisabonského summitu představují ztracenou příležitost v oblasti odzbrojení a kontroly zbrojení.²³

Stejně tak jako v roce 2009, kdy v Praze v době českého předsednictví představil americký prezident Obama světu svoji vizi bezjaderného světa, se i na jaře roku 2010 stala ČR dějištěm významné události v podobě podpisu *New START Treaty*. Tato bilaterální dohoda je výsledkem obnoveného dialogu mezi USA a Ruskem v oblasti strategických zbraní. Z českého pohledu však může mít „pražská agenda“ mnohem širší význam. Vzhledem k velké celosvětové pozornosti představuje tato událost přirozené zviditelnění ČR. Na tomto potenciálu by chtěla česká diplomacie nadále stavět pořádáním výročních politicko-expertních konferencí, z nichž první by měla proběhnout v dubnu 2011. Dalším významným momentem je snaha o již zmíněné širší vnímání „pražské agendy“, která by kromě strategických otázek mohla obsahovat i otázky jaderné (či ještě širěji CBRN) bezpečnosti a ochrany. V této oblasti má Česká republika poměrně značný potenciál, který však česká zahraniční politika příliš nekultivuje. V ČR bylo např. v roce 2008 otevřeno jediné NATO CBRN *Center of Excellence* svého druhu,²⁴ jež potvrdilo a potenciálně zvýšilo již tak nezanedbatelné kapacity ČR ve výzkumu a vývoji v oblasti CBRN ochrany. Tato skutečnost však není v rámci české zahraniční politiky příliš patrná, i když by se ČR mohla stát při důsledném napojení na programy NATO a především pak EU vyžadujícím podporu ze strany administrativy jednou z vůdčích sil v této oblasti.

Z hlediska Afghánistánu představuje pro Českou republiku nadále zcela klíčovou prioritu pro aktivní zapojení do obnovy a rekonstrukce země Provinční rekonstrukční tým (PRT), který působí v Lógaru. V roce 2010 měl PRT podobu 11 civilní expertů MZV ČR a 261 příslušníků Armády České republiky. Rozpočet českého PRT v roce 2010 byl 80 mil. Kč a dále 300 000 EUR od řecké vlády.²⁵

Jednotlivým prvkem obou přístupů v Afghánistánu, vojenského i civilního, je v současnosti proces „afghanizace“ prostupující napříč všemi složkami státu. Klíčový strategický dokument pro českou působnost v Afghánistánu²⁶ vymezil tři základní okruhy působení České republiky v zemi: budování institucí včetně *good governance*, rekonstrukci a rozvoj, posílení bezpečnosti. Právě v roce 2010 se začíná velmi intenzivně prosazovat princip zcivilnění rekonstrukce, kdy je kladen důraz na civilní složku oproti vojenské a následně začíná probíhat proces transformace, tj. předávání odpovědnosti místním subjektům. U obou procesů však hraje velmi důležitou roli individuální přístup a zhodnocení situace a následný konkrétní postup. Spektrum konkrétních projektů realizovaných českým PRT bylo velmi široké, od oblasti zemědělství²⁷ přes oblast vzdělávání²⁸ až do oblasti humanitární asistence a bilaterální roviny vládních rozvojových programů.²⁹

Jak již bylo naznačeno výše, v rámci interního rozměru bezpečnostní politiky došlo k aktivnímu nastartování procesů aktualizace klíčových strategických a bezpečnostních dokumentů. Největší dynamiku získala tvorba *Bilé knihy*, jež má připravit

komplexní reformu rezortu obrany vzhledem k ekonomickým tlakům a kritické netransparentnosti v oblasti vojenských i nevojenských akvizic. Paralelně s prací na *Bilé knize* docházelo také k revizi *Bezpečnostní strategie*. Jedním z prvních rozhodnutí současné administrativy bylo, že nedojde k vytváření nové *Bezpečnostní strategie*, nýbrž pouze k aktualizaci té stávající.³⁰ Toto rozhodnutí považuje autor této kapitoly za spíše nešťastné, neboť z jeho pohledu by nová strategie měla být spíše umírněná při definici hlavních hrozeb a rizik a naopak by měla být schopna blíže specifikovat způsoby a strategie, jakými bude Česká republika těmto hrozbám čelit. Vedle ve své podstatě nic neřešící obsírnosti všeobjímajícího přístupu je základní výhodou specifitějšího dokumentu skutečnost, že udává bezpečnostní politice jasnější směr, a to nejen z politického pohledu, ale také z perspektivy výzkumu, vývoje či průmyslové výroby. V roce 2010 vydalo zajímavé inspirativní strategické dokumenty několik evropských zemí, nicméně se zdá, že ČR zůstane ve své pozici konzervativní. Případnou kritiku však přinese příští vydání této knihy, neboť dle vládou schválených harmonogramů by oba dokumenty měly být představeny v první polovině roku 2011.

Z pohledu zahraničních misí za zmínku stojí již výše zmíněný nový typ nasazení českých vojáků v Afghánistánu. Od září 2010 působí česká jednotka v rámci mise OMLT ISAF (*Operational Mentoring and Liaison Team*) v provincii Wardak a jejím úkolem je cvičit, mentorovat (školit, instruovat, vysvětlovat) a pomáhat v procesu plánování velení a řízení pěší jednotky o síle praporu (*kandaku*) Afghánské národní armády.³¹ V prosinci 2010 také dorazily do Afghánistánu první čtyři Pandury, které armáda nakoupila v jednom z problematických tendrů. Pandury se tak zařadí po bok stejně problematicky nakoupených vozidel Dingo a Iveco operujících na základně Shank v rámci českého PRT v Lógaru.³² Na konci roku 2010 také odletěly do španělské Sevilly první dva letouny L-159, jež byly výměnnou součástí českého nákupu dopravních letadel CASA C-295M od konsorcia EADS. Také nad touto zakázkou se vznášelo mnoho otazníků.³³

BEZPEČNOSTNÍ ROZMĚR ČESKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY: IDENTIFIKACE A CHARAKTERISTIKA KLÍČOVÝCH AKTÉRŮ

Jak již bylo několikrát naznačeno, již ve volební kampani se pozornost upírala k neudržitelné situaci na Ministerstvu obrany ČR. Problémem však nebyla pouze absence transparentnosti u výběrových řízení a nejrůznějších akvizic, ale také neefektivní zacházení s movitým a nemovitým majetkem a v neposlední řadě také dlouhodobě neřešená personální politika, která dovedla AČR do situace krajně nevyhovující a nákladné struktury. Ministr Alexandr Vondra vstoupil do rezortu poměrně razantně a během prvních měsíců udělal mnohé personální změny a nastartoval proces tvorby *Bilé knihy*, která měla nastínit směřování komplexní reformy.

V rámci personálních proměn byly sesazeni z funkcí hned čtyři náměstci, přičemž hlavně dva z nich, Jaroslav Kopřiva a Jan Fulík, byli jako dlouhodobí vysocí představitelé ministerstva médií často spojováni s neprůhlednými zakázkami. Není bez zajímavosti, že druhý jmenovaný na MO zůstal a pracuje jako zvláštní zmocněnc

na utajovaném projektu. Na post Generálního sekretáře Ministerstva obrany ČR by jmenován Jan Vylita, který přišel ze soukromé sféry (většinu pracovní kariéry strávil v různých pozicích ve společnosti PricewaterhouseCoopers) a jehož hlavním úkolem je zefektivnit a zprůhlednit hospodaření rezortu včetně nevojenských akvizic. Na vojenské akvizice dohlíží Úřad dohledu nad akvizicemi, jež je přímo podřízen ministroví.

Nejvýraznější rezortní postavou povolebního období se však stal bývalý ministr obrany M. Barták, jenž poměrně obtížně hledal další uplatnění ve státní správě. Po určité době se spekulovalo o jeho možném dosazení na post českého velvyslance ve Washingtonu a poté ho jako náměstka na vnitru razantně odmítl ministr R. John. Problematickou situaci na krátký čas „vyřešil“ ministr financí M. Kalousek, jenž Bartákovi nabídl místo náměstka na ministerstvu financí. Toto místo však musel Barták prozatímne opustit (listopad 2010) v souvislosti s obviněním z korupce z úst bývalého velvyslance USA v Praze Williama Cabanisse. K těmto událostem se tato kapitola ještě vrátí v části o mediálním kontextu.

Rozhodnutí o vypracování *Bílé knihy o obraně* nebylo vedeno pouze vnitřní situací v rezortu, ale také procesy vytváření nových strategických dokumentů v rámci NATO a EU či reakcí na proměnu obranného plánování NATO. Sama příprava probíhá ve třech úrovních a je koordinována poradcem ministra obrany Františkem Šulcem. Tou první je expertní tým pracovníků ministerstva obrany. Tato skupina vytvořila postupně několik ad hoc pracovních skupin, jež vypracovaly návrhy k jednotlivým tématům *Bílé knihy*.³⁴ Takto připravené materiály se poté dostávají do rukou Odborné komise pro přípravu *Bílé knihy*, jejíž členové pocházejí ze širší expertní bezpečnostní komunity.³⁵ Třetí úroveň pak představuje sama širší bezpečnostní komunita, která bude mít možnost vyjádřit se k obsahu *Bílé knihy* v rámci několika veřejných konferencí. První z těchto konferencí proběhla v prosinci 2010 na vojenské zotavovně v Měříně.³⁶ Jak již bylo naznačeno, kritickou reflexi dokumentu bude možné nabídnout až v příštím vydání této publikace.

V součinnosti s MO připravuje také MZV již zmiňovanou aktualizaci *Bezpečnostní strategie*. Je relativně s podivem, že strategicky detailnější *Bílá kniha* vzniká rychleji než obecnější *Bezpečnostní strategie*. Tato skutečnost je především dána snahou vedení MO o co nejrychlejší reformu. Na druhou stranu obě ministerstva bez problémů spolupracují a koordinují vzájemně provázané pasáže.³⁷ Také na aktualizované *Bezpečnostní strategii* se podílí širší expertní komunita v rámci nepravidelných setkání a seminářů. Lze říci, že cílem tohoto procesu není absorbovat co nejvíce nejrozličnějších myšlenek rozličných profesionálů, ale spíše stimulovat společenskou a potažmo i politickou diskusi o české bezpečnostní politice. V tomto ohledu je třeba zdůraznit, že oba zmiňované materiály budou zcela veřejné a otevřené širší diskusi.

Koncem roku 2010 také MZV avizovalo zahájení práce na strategii působení ČR v EU. Debaty o bezpečnostní dimenzi v rámci tohoto dokumentu by mohly být zajímavé, neboť, jak už autor této kapitoly mnohokrát naznačil, potenciál EU v rozvoji kapacit bývá českou komunitou neprávem přehlížen. Důsledný aktivní a pragmatičtější přístup by např. mohl pomoci zapojení českých průmyslových i výzkumných institucí do programů v rámci Evropské obranné agentury (EDA), kde je ČR v podstatě

neviditelná a její výzkumný i výrobní sektor tak přichází potenciálně o nemalé prostředky. Pro ilustraci je možné také zmínit, že první Čech nastoupil na pozici do EDA v září 2010, zatímco zástupci srovnatelného a nijak zvlášť proevropsky aktivního Maďarska jsou v EDA již delší dobu hned tři, a to na strategicky zajímavých pozicích.³⁸

V loňské kapitole této publikace autor jako jeden z významných problémů identifikoval zákon 38/1994 Sb., o zahraničním obchodu s vojenským materiálem, který zjednodušeně ukládá zahraničním firmám nechat se v ČR zastupovat zprostředkovatelskou společností mající patřičná povolení. Už v průběhu volební kampaně několik politiků zmínilo nutnost tento zákon novelizovat a zrušit mj. klauzuli o nutnosti využívat českou zprostředkovatelskou společnost. Tuto snahu již předem kritizovali někteří dodavatelé obranného materiálu.³⁹ V říjnu 2010 se pro mnoho relativně překvapivě objevila na jednání vlády poslanecká novela tohoto zákona z pera J. Hamáčka, B. Sobotky, J. Tejce a dalších (všichni ČSSD), kdy byla formulace, že obchod s vojenským materiálem může provádět pouze právnická osoba se sídlem na území České republiky, změněna na osobu se sídlem na území členského státu Evropské unie nebo Organizace Severoatlantické smlouvy. Další kosmetické změny se pak odvíjely od této zásadní proměny. Základní problém této novely tkvěl ve skutečnosti, že nijak nerefletoval dvě klíčové unijní směrnice (2009/43/ES a 2009/81/ES) upravující transfer obranných materiálů uvnitř EU a zadávání státních zakázek v oblasti obrany.⁴⁰ Zaprvé je třeba zmínit, že tyto směrnice musí Česká republika implementovat do 30. 6. 2011 a tato implementace bude vyžadovat zásadnější změny zákona 38/1994 Sb., především v oblasti režimu licencí,⁴¹ který se velmi promění. Druhý významný problém představuje otevření trhu právnickým osobám ze zemí NATO, jež by mohlo být v politickém i právním rozporu s procesem vytváření společného trhu s obranným materiálem (EDEM). Celá situace kolem novely především ukazuje, že ani zainteresovaná politická reprezentace nesleduje nejnovější závazný vývoj na poli EU. S mírně odlišným odůvodněním vláda tento návrh zamítla.⁴²

BEZPEČNOSTNÍ ROZMĚR ČESKÉ ZAHRAŇIČNÍ POLITIKY VE VEŘEJNÉM A MEDIÁLNÍM PROSTORU

Také česká média se přirozeně věnovala méně bezpečnostním tématům po odeznění vnitropolitické diskuse o radaru a sporů o Afghánistán. Nové strategické koncepci NATO se z českých médií asi neobšírněji věnovaly *Hospodářské noviny*,⁴³ které také informovaly o české debatě probíhající zhruba rok před summitem samým. Stejný deník také informoval o cestě prvních čtyř Pandurů do Afghánistánu, přestože v průběhu roku tuto zprávu anticipovala i ostatní média.⁴⁴

Rušno bylo také kolem výše zmiňovaných L-159, které Česká republika slíbila výměnou za dopravní letadlo CASA C-295M. *Deník E15* v červenci informoval o tom, že španělské ministerstvo obrany nechce k výcviku pilotů české podzvukové stíhačky používat a o letadla tak nemá zájem.⁴⁵ Tato zpráva v zásadě nikoho nepřekvapila, neboť Španělsko má vlastní výcvikové stroje. Původním vládním záměrem, schváleným vládou M. Topolánka v posledních dnech její existence, bylo nakoupit tři letadla

CASA C-295M za 2,3 mld. Kč a za čtvrté „zaplatit“ pěti letouny L-159. Cena se postupně vyšplhala až na 3,6 mld. Kč a další miliarda přibyla v rámci plateb zprostředkovatelské společnosti Omnipol za čtyřletý servis. Jak již bylo zmíněno výše, koncem listopadu bylo nakonec definitivně rozhodnuto o tom, že Omnipol bitevníky L-159 odebere a Španělsko je přijme.⁴⁶ Letní kauza však opět naznačila, že poslední zbrojní „hrobeček“ Topolánkovy vlády byl opravdu podivný. Lze jen spekulovat o tom, jestli hlavní aktéři od počátku nepočítali s tím, že k výměně za L-159 nedojde a celková cena tendru se ještě nezvýší.

K nákupu dopravních letadel CASA C-295M se však poji ještě jedna, do značné míry významnější kauza, kterou zaznamenala všechna hlavní média. V říjnu 2010 bylo uzavřeno vyšetřování nákupu ze strany Evropské komise a byla podána žaloba na Českou republiku k Evropskému soudu, neboť ČR dle mínění komise porušila pravidla pro zadávání veřejných zakázek. Aniž bych chtěl předjímat rozsudek, již teď je jasné, že celá kauza bude stát daňové poplatníky značné množství peněz. Na druhou stranu lze doufat, že případ CASA zůstane jako memento pro další pokusy obcházet evropskou legislativu.

V listopadu 2010 rozjeli reportéři *Mladé fronty Dnes* Janek Kroupa a Tomáš Syrovátka asi nejzávažnější aféru v bezpečnostním sektoru v roce 2011.⁴⁷ Kauzu odstartovalo obvinění bývalého velvyslance USA v České republice W. Cabanisse, podle kterého si tehdejší první náměstek ministryně obrany Vlasty Parkanové M. Barták řekl o úplatek, na základě kterého by „vyřešil“ problém mezi Tatro a její bývalou subdodavatelskou společností Praga. Tatra, jež vlastnila kontrakt na dodávku 550 automobilů Tatra pro AČR za zhruba 2,7 mld. Kč, se s Pragou rozešla kvůli nízké kvalitě některých pragováckých dilů a následně měla problémy s atesty dodávaných vozů. Cabanissova slova potvrdil také ředitel americké pobočky Tatry v ČR, jenž byl v rozhovoru, konaném ve Washingtonu, taktéž přítomen a následně také šéf Tatry Ronald Adams, jehož údajně kontaktoval blízký Bartákův známý, výše zmíněný šéf MPI Group Michal Smrž, se žádostí o finanční podporu. Do skupiny podezřelých zbrojařů se dostal také ředitel Prahy Petr Ptáček, který však obvinil v rozhovoru pro *Právo* a *Euro* exvelvyslance Cabanisse ze lži a představitele Tatry z korupčních praktik, kterých se měla firma podle amerických federálních zákonů dopustit spoluprací s lobbistou Pavlem Stoškem. Na základě této spolupráce měla Tatra získat zmíněnou zakázku za 2,7 mld. Kč bez výběrového řízení, kterou měl prosazovat především náměstek Kopřiva. V podstatě se tak do sporu dostali také náměstci Kopřiva a Barták, kteří údajně stáli na straně Tatry (Kopřiva) i Prahy (Barták).⁴⁸ Tatra navíc dle Ptáčka měla vyjádřit zájem o koupi společnosti Praga.

Kauza na čas „rozhoupala“ politickou scénu a v médiích se znovu objevily odkazy na všechny podezřelé zakázky posledních let – Dinga, Iveca, Pandury, letouny CASA.⁴⁹ Do krátkého sporu se dostali také ministři Kalousek a Vondra, kdy první jmenovaný v kontextu částečné obrany náměstka Bartáka obvinil ministra Vondru z toho, že ve vládě lobbil za Pandury kvůli dobrým vztahům s americkou firmou General Dynamics, jež je vlastníkem výrobce Pandurů, rakouské firmy Steyr, pro jejíž akcionáře v dané době pracoval bývalý generální tajemník NATO George Robertson, jež Vondru kontaktoval.⁵⁰

Z celkového pohledu lze říci, že po „vyhasnutí“ radarové kauzy se z hlediska bezpečnostních témat média daleko více zabývají podezřeními z korupčních a neefektivních praktik spojených s nákupy i obecným fungováním Ministerstva obrany ČR. Jak bylo uvedeno výše, právě novináři jsou hlavními nositeli těchto kauz. Jistě není bez zajímavosti, že problémy na obraně nejsou příliš politizované, přestože lze bez problémů vysledovat, které politické strany měly v posledních letech na MO ČR dominantní vliv.

ZÁVĚR

Zatímco první polovina roku 2010 byla zásadně ovlivněna volební kampaní, druhá do značné míry patřila strategickým dokumentům. Na mezinárodní úrovni byl přijat nový strategický koncept NATO, který je výsledkem několikaleté veřejné i politické diskuse. V České republice byla započata práce na nové *Bezpečnostní strategii* a *Bílé knize o obraně*, která se má stát základem reformy celého rezortu. Finální verze těchto dokumentů stejně tak jako jejich implementace slibují zajímavou látku pro reflexi, jež bude náplní příštího vydání této knihy.

Jednou z hlavních náplní této reflexe jistě bude situace na Ministerstvu obrany ČR, které i v roce 2010 vyjevilo další podivné kauzy. Z hlediska politické diskuse bude zajímavé sledovat vývoj v ČSSD, která v roce 2010 v méně politicky vypjaté atmosféře opět z valné části nepodpořila vyslání českých jednotek do zahraničí. Podle některých informací strana také pracuje na komplexním zahraničněpolitickém programu. V diskusích o protiraketové obraně v rámci NATO Česká republika i přes svůj jednoznačný postoj nebude hrát vůdčí roli, nicméně českou zahraniční politiku čeká zásadní diskuse o podobě budoucí přítomnosti v Afghánistánu. Bude zajímavé sledovat, nakolik bude tato diskuse politizována a jakým způsobem a za jakých podmínek bude v této věci probíhat dialog s opozicí.

Poznámky

- ¹ Střítecký, Vít (2010): Bezpečnostní rozměr české zahraniční politiky. In: Kořan, Michal (ed.): *Česká zahraniční politika v roce 2009. Analýza ÚMV*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů; Nik, Hynek–Střítecký, Vít: *Raketenabwehr, ade? Sicherheitspolitik in Polen und Tschechien?* Osteuropa, 60/6/2010; Hynek, Nik–Střítecký, Vít: *Rise and Fall of the Third Site of Ballistic Missile Defence*. Communist and Post-Communist Studies. 43/2/2010.
- ² Programové prohlášení Vlády České republiky. On-line: (www.vlada.cz/cz/jednani-vlady/programove-prohlaseni/programova-prohlaseni-74856/).
- ³ Střítecký, Vít (2010), op. cit.
- ⁴ Střítecký, Vít (2008): Bezpečnostní rozměr české zahraniční politiky. In: Kořan, Michal (ed.): *Česká zahraniční politika v roce 2007. Analýza ÚMV*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů; Střítecký, Vít (2009): Bezpečnostní rozměr české zahraniční politiky. In: Kořan, Michal (ed.): *Česká zahraniční politika v roce 2008. Analýza ÚMV*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2009; Střítecký (2010), op. cit.

- ⁵ Volební program 2010 (2010). On-line: (www.cssd.cz/dokumenty?volebni-programy).
- ⁶ Střítecký (2010), op. cit.
- ⁷ Usnesení vlády ČR z 6. 10. 2010 č. 722 k návrhu na působení sil a prostředků rezortu Ministerstva obrany ČR v zahraničních operacích v letech 2011 a 2012 s výhledem na rok 2013.
- ⁸ Vládní návrh na působení sil a prostředků Ministerstva obrany ČR v zahraničních operacích v letech 2011 a 2012. Sněmovní tisk č. 132. On-line: (www.psp.cz/sqw/historie.sqw?T=132&O=6).
- ⁹ 7. schůze PSP ČR, 31. hlasování, 3. 11. 2010. On-line: (www.psp.cz/sqw/hlasy.sqw?G=52672).
- ¹⁰ 7. schůze PSP ČR. On-line: (www.psp.cz/eknih/2010ps/stenprot/007schuz/s007094.htm).
- ¹¹ Akvizičním procesům se věnovala odpovídající kapitola o bezpečnostním rozměru české zahraniční politiky v roce 2009, viz Střítecký (2010), op. cit.
- ¹² *Nová strategická koncepce NATO: zájmy a priority ČR*. On-line: (nato-2010.webnode.cz/).
- ¹³ *Active Engagement. Modern Defence* (Strategická koncepce NATO). On-line: (www.nato.int/strategic-concept/index.html).
- ¹⁴ Rozhovory s českými diplomaty. Ministerstvo zahraničních věcí ČR, Praha, 9. 12. 2010 a 4. 1. 2011. Střítecký (2009), op. cit.
- ¹⁵ Viz např. Hynek, Nik: *Missile Defence Discourses and Practices in Relevant Modalities of 21st Century Deterrence*. Security Dialogue, 4/2010.
- ¹⁶ Rozhovory s českými diplomaty, op. cit.
- ¹⁷ *New Start Matters*. On-line: (www.nytimes.com/2010/12/18/opinion/18iht-edstart18.html?_r=1&ref=guidowesterwelle).
- ¹⁸ Rozhovory s českými diplomaty, op. cit.
- ¹⁹ Geneze NATOizace projektu protiraketové obrany viz Střítecký (2009), op. cit.; Střítecký (2010), op. cit.
- ²⁰ Jeho stručná verze např. viz *The US Phased Adaptive Approach for Missile Defence in Europe*. On-line: (www.whitehouse.gov/the_press_office/FACT-SHEET-US-Missile-Defense-Policy-A-Phased-Adaptive-Approach-for-Missile-Defense-in-Europe/).
- ²¹ *NATO Lisbon Summit Declaration*. On-line: (www.nato.int/cps/en/SID-770FA2C7-7E1FCB1E/natolive/official_texts_68828.htm?mode=pressrelease).
- ²² Rozhovory s českými diplomaty vedené na formálních i poloformálních jednáních koncem roku 2010. S hodnocením nové alianční koncepce několikrát veřejně vystoupil první náměstek ministra obrany Jiří Šedivý, bývalý zástupce generálního tajemníka NATO pro obrannou politiku a strategické plánování.
- ²³ Střítecký (2009), op. cit.
- ²⁴ Viz *Provincní rekonstrukční tým České republiky, Lógar – Afghánistán*. On-line: (www.mzv.cz/prtlogar/cz/provincni_rekonstrukcni_tym/index.html, cit. 3. 1. 2011).
- ²⁵ Viz *Perspektivy účasti ČR na stabilizaci Afghánistánu v letech 2010–2012*. Ministerstvo zahraničních věcí ČR, Praha, listopad 2009.
- ²⁶ Pokračující projekt „Zvyšování kvality středních zemědělských škol v Afghánistánu“, jehož gestorem je MZV ČR spolu s realizátorem Člověk v tísni. Rozpočet pro rok 2010 je 5,5 mil. Kč (rozpočet 2008–2010 je 15,5 mil. Kč). On-line: (www.clovekvtsni.cz/index2.php?id=264, cit. 3. 1. 2011).
- ²⁷ Poskytnutí vzdělávacích stipendií pro studium v ČR.
- ²⁸ Především rychlá asistence a projekty rychlého dopadu (QIP), v roce 2010 uvolněna částka přibližně 3,5 mil. Kč. Pro bilaterální projekty ČR–Afghánistán v podobě celonárodní program (NSP), rozpočet pro rok 2010 přibližně přes 100 000 USD. Zdroj: rozmluva s diplomatem MZV ČR, Praha, 5. 1. 2011.
- ²⁹ *Bezpečnostní strategie ČR* (2003) On-line: (www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/bezpecnostni_politika/bezpecnostni_strategie_cr_1/index.html).
- ³⁰ On-line: (www.mise.army.cz/aktualni-mise/afghanistan-wardak/afghanistan-wardak-46900/).
- ³¹ On-line: (www.mise.army.cz/aktualni-mise/afghanistan-logar/zpravodajstvi/pandury-v-afgha-n-istanu-posili-bezpecnost-vojaku-50494/).
- ³² Viz Střítecký (2010), op. cit.
- ³³ Strukturu *Bílé knihy* lze nalézt viz on-line: (www.onwar.eu/2010/09/22/struktura-bile-knihy-o-obrane/).

- ³⁴ Členy komise lze nalézt viz on-line: (www.army.cz/informacni-servis/bila-kniha/komise/default.htm).
- ³⁵ Šulc, František (2010): *Přílišná očekávání a přílišná skepse*. OnWar.eu. On-line: (www.onwar.eu/2010/12/12/prilisna-ockavani-a-prilisna-skepse/).
- ³⁶ Rozhovory se zástupci MZV a MO, podzim 2010.
- ³⁷ Pracovníci EDA nereprezentují stát, nýbrž pracují pro tuto evropskou instituci. Reálně však samozřejmě národní afiliace mohou být výhodou.
- ³⁸ Viz např. rozhovor s majitelem společnosti MPI Group pro *E15*, 18. 2. 2010. On-line: (zpravy.e15.cz/nazory/rozhovory/michal-smrz-zbrojovky-prosly-ohnem-ted-je-chce-znicit-evropska-konkurence).
- ³⁹ Dopad Směrnic byl vysvětlen in Střítecký (2009), op. cit.
- ⁴⁰ O licencích viz Střítecký (2008), op. cit.
- ⁴¹ Usnesení vlády č. 743 z 20. 10. 2010 a odůvodnění usnesení. On-line: (racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/web/cs?Open&2010&10-20).
- ⁴² Černý, Adam: *Čtyři kritické body summitu NATO*. Hospodářské noviny, 19. 11. 2010; Anýž, Daniel: *Silné NATO a český zájem*. Hospodářské noviny, 19. 11. 2010; Ditrych, Ondřej–Hynek, Nik–Střítecký, Vít: *K čemu slouží alianční koncepce*. Hospodářské noviny, 16. 11. 2010.
- ⁴³ *Dárek k Vánocům: České Pandury míří do Afghánistánu*. Hospodářské noviny, 19. 12. 2010.
- ⁴⁴ Otto, Pavel: *L-159 nechceme, vzkázali Španělé*. E15, 2010. On-line: (zpravy.e15.cz/domaci/udalosti/l-159-nehceme-vzkazali-spanele).
- ⁴⁵ Otto, Pavel: *Bitevníky L-159 odebereme, ujišťuje Omnipol*. E15, 2010. On-line: (zpravy.e15.cz/domaci/udalosti/bitevniky-l-159-odebereme-ujistu-omnipol).
- ⁴⁶ Viz pravidelné texty obou autorů na *iDnes* od 11. 11. 2010.
- ⁴⁷ Marek, Rudolf: *Praga na straně Bartáka*. Euro, 14. 11. 2010. On-line: (www.euro.cz/detail.jsp?id=3439); Danda, Oldřich: *Cabaniss obvinil Bartáka, aby odvedl pozornost od podezřelé provize, řekl šéf Praga-Exportu*. Novinky.cz. On-line: (www.novinky.cz/domaci/216816-cabaniss-obvinil-bartaka-aby-odvedl-pozornost-od-podezrele-provize-rekl-sef-praga-exportu.html).
- ⁴⁸ Viz Střítecký (2010), op. cit.
- ⁴⁹ Článek přebrala všechna velká média. Rozhovor M. Kalouska pro Lidové noviny: *Kalousek viní Vondru z lobbingu*. On-line: (www.lidovky.cz/tiskni.asp?r=ln_noviny&c=A100904_000002_ln_noviny_sko&klic=238707&mes=100904_0).